

До питання про існування Сумського осередку РУП-УСДРП в період революції 1905–1907 рр.

Метою наративу є констатація факту існування Сумської групи РУП-УСДРП і визначення її місця та ролі в революційних процесах на півночі Слобожанщини у 1905 р. За основу публікації взятий лист члена Революційної української партії Антона Короткевича, адресований ним із Сум своїм товаришам у Харкові. Аналіз документу здійснювався на основі таких історичних джерел як архівні документи, опубліковані збірки документів та матеріалів, мемуари, монографічні й узагальнюючі дослідження. Розкриття обраної теми зумовило звернення до загальнонаукових методів (гіпотетичний і дедуктивний методи, аналіз, порівняння) та методів історичного дослідження (ретроспективний, історико-ситуаційний, описовий методи й метод конкретного історіографічного аналізу). Зміст документу розкритий за наступними питаннями: 1) суперечність даних про мережу осередків РУП-УСДРП на Харківщині у вітчизняній історико-партологічній літературі; 2) особистість автора листа і час його написання; 3) відомості про діяльність організації та її порівняння із тактичними настановами керівництва партії; 4) характер відносин Сумської групи РУП-УСДРП із іншими політичними організаціями; 5) ступінь впливовості партії в Сумському повіті у період найвищого підйому революції. Оскільки лист А. Короткевича – на сьогодні фактично єдине відоме нам змістовне джерело з минулого Сумської групи РУП-УСДРП, що лише фрагментарно свідчить про її існування та активність, то подальше дослідження теми організаційної присутності та діяльності структур партії на півночі Слобожанщині можливе завдяки перспективному тематичному розшуку інформації про неї. Завданнями на майбутнє такої наукової роботи є з'ясування обставин утворення та припинення існування, чисельності та поіменного складу групи, характер її зв'язків із іншими партійними організаціями, нарішті, більш глибоке розкриття загального змісту діяльності осередку.

Ключові слова: Перша російська революція, Сумська група Революційної української партії – Української соціал-демократичної робітничої партії, Всеросійський селянський союз, ліберали, селянство.

Dmytro Kudinov

To the Issue of the Sumy RUP–USDLP Unit Existence During the Russian Revolution of 1905

The purpose of the narrative is statement of the fact of Sumy Group of the existence and definition of its place and role in the revolutionary processes in Northern Sloboda Ukraine in 1905. The publication framework is comprised of a letter written by a member of the Revolutionary Ukrainian Party Anton Korotkevich which is addressed from Sumy to his comrades in Kharkiv. The analysis of the document was performed on the grounds of such historical sources as archival documents, published collections of documents and materials, memoirs, monographic and generalizing researches. Elaboration of the given topic determined adverting to general scientific investigative techniques (speculative and deductive methods, analysis and comparison tools) as well as to the methods of historical research (retrospective, historical case studies, descriptive method, specific historiographic analysis).

The content of the document covers the following issues: 1) the controversy of data about the network of the RUP-USDLP units in Kharkivschyna in national historical partological literature; 2) the personality of the letter author and the time of its composition; 3) the records about the organization activity and its comparison with tactical instructions of the party's leaders; 4) the character of the relationship between Sumy Group of the RUP-USDLP with other organizations; 5) the degree of the party influence in Sumy district during the revolution climax.

In fact, Korotkevitch's letter is currently the only known meaningful source from the past of Sumy group of the RUP-USDLP and, since it evidences the group existence and activity only fragmentarily, further research on the issue of organizational presence and commitment of the party structures in the north of Sloboda Ukraine is only possible after the discovery of other sources from the history of the region political life. The task for the future scientific work is to find out about the establishment and termination of the group, number of its members and their names, the character of the unit activity.

Key words: The Russian Revolution of 1905, Sumy Group of the the Revolutionary Ukrainian Party – the Ukrainian Social Democratic Labour Party, the All Russian Peasant Union, liberals, peasantry.

Дмитрий Кудинов

К вопросу о существовании Сумской ячейки РУП-УСДРП в период революции 1905–1907 гг.

Цель нарратива – констатация факта существования Сумской группы РУП-УСДРП и определения ее места и роли в революционных процессах на севере Слобожанщины в 1905 г. За основу публикации взято письмо члена Революционной украинской партии Антона Короткевича, адресованное им из Сум своим товарищам в Харькове. Анализ документа осуществлялся на основании таких исторических источников, как архивные документы, опубликованные сборники документов и материалов, мемуары, монографические и обобщающие исследования. Раскрытие избранной темы обусловило обращение к общенаучным методам (гипотетический и дедуктивный методы, анализ, сравнение) и к методам исторического исследования (ретроспективный, историко-ситуационный, описательный методы и метод конкретного историографического анализа). Содержание документа рассмотрено в следующем порядке вопросов: 1) противоречивость данных о сети ячеек РУП-УСДРП на Харьковщине в отечественной историко-партологической литературе; 2) личность автора письма и время его написания; 3) известия о деятельности организации и ее сравнение с тактическими установками партии; 4) характер отношений Сумской группы РУП-УСДРП с другими политическими организациями; 5) степень влияния партии в Сумском уезде в период наивысшего подъема революции. Поскольку письмо А. Короткевича – сегодня единственный известный нам содержательный источник о прошлом Сумской группы РУП-УСДРП, который лишь фрагментарно свидетельствует о ее существовании и активности, дальнейшее исследование темы организационного присутствия и деятельности структур партии на севере Слобожанщины возможно благодаря перспективному тематическому поиску информации. Задачами на будущее такой научной работы является исследование обстоятельств создания и прекращения существования, численности и поименного состава группы, характер ее связей с другими партийными организациями, наконец, более глубокое раскрытие общего содержания деятельности ячейки.

Ключевые слова: Первая русская революция, Сумская группа Революционной украинской партии – Украинской социал-демократической рабочей партии, Всероссийский крестьянский союз, либералы, крестьянство.

В историко-партологічній науковій літературі важливе місце посідає питання про розгалуженість партійних організацій та особливості їхньої діяльності на місцях. І хоча, як правило, розвідки останнього часу мають здебільшого уточнюючий характер (розкриття певних сторін діяльності осередків, перелік імен їхніх членів, конкретизація часу виникнення та зникнення організацій), все ж таки залишається простір й для відкриттів. Це, безперечно, відноситься й до висвітлення діяльності окремих груп Революційної української партії – Української соціал-демократичної робітничої партії в Харківській губернії.

Основу даної публікації складає перлюстрований лист активіста РУП-УСДРП та керівника її Сумської групи Антона Короткевича – реальне свідчення існування структури партії на півночі Харківської губернії в 1905 році. Цей документ зберігається в справі «Українська соціал-демократична робітничка партія» фонду Департаменту

поліції Державного архіву Російської Федерації. Вперше було введено в науковий обіг автором публікації¹. За змістом та призначенням послання є не стільки вільними роздумами автора чи звичайним повідомленням, а, скоріше, рапортом партійця вищій за ієрархією інстанції, хоча й написаної в дружній та неформальній формі.

Оскільки зазначене джерело відбиває ситуацію революційного підйому в регіоні, особливості відносин із іншими опозиційними групами та селянством – основним об'єктом революційної пропаганди, – а також певною мірою вказує на тактику української лівої партії в організації селянства, то аналіз документу неможливий виключно сам по собі, відірваний від інших матеріалів, що більш повно відтворюють картину як розвитку партії, так і суспільно-політичного життя Сумщини в роки Першої російської революції (ПРР). Його основою є історіографічні та документальні джерела. Озброєння подібною

¹ Кудинов Д. В. Сумские либералы в российском освободительном движении, 1901–1906 гг.: региональное измерение: монография. – Сумы: ООО «Печатный дом «Папирус», 2013. – С. 108–110; Кудинов Д. В. Селянський рух у Лівобережній Україні в 1905–1907 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Київ, 2009. – С. 152–154.

інформацією дозволяє поставити за мету даного дослідження як констатацію факту існування Сумської групи РУП-УСДРП, так і визначення її місця та ролі в революційних процесах на півночі Слобожанщини в 1905 році. Конкретизація цілі передбачає розкриття наступних питань: 1) суперечність даних про мережу осередків РУП-УСДРП на Харківщині у вітчизняній історико-партологічній літературі; 2) особистість автора листа і час його написання; 3) відомості про діяльність організації та її порівняння із тактичними настановами керівництва партії; 4) характер відносин Сумської групи із іншими організаціями; 5) ступінь впливовості партії в Сумському повіті в період найвищого підйому революції.

На разі у дослідженнях з історії українських політичних сил початку ХХ ст. Сумська група РУП-УСДРП не згадується в переліку місцевих осередків партії. Більше того, вітчизняний історик С. Наумов на основі вивчених документів українських архівів дійшов висновку, що на Харківщині «крім губернського міста, в жодному іншому не вдалося створити партійну організацію». Але в одній зі своїх публікацій він все ж таки визнав – «у жандармських документах є інформація про осередки УСДРП у Охтирському та Сумському повітах, але її слід вважати – принаймні поки що – непідтвердженою, оскільки жодних реальних доказів існування цих організацій (література, документація, згадки у партійних виданнях, спогадах тощо) виявити не вдалось» (курсив авт.)². Вочевидь, подібні висновки обумовлені відсутністю ґрунтовних свідчень про існування повітових осередків РУП-УСДРП на Слобожанщині в українських архівах, а також не досить виразною діяльністю (наприклад, у Сумах «рупівці» не виступали на мітингах), яку

затмарювали більш міцні організації російських партій та Всеросійського селянського союзу (ВСС). Крім того, бідність свідчень про Сумську групу РУП-УСДРП можна пояснити браком поліцейських матеріалів – одного з основних джерел вивчення минулого партій. У квітні 1906 р. помічник начальника Харківського губернського жандармського управління в Сумському повіті підполковник М. Краснощоків скаржився начальству на те, що йому «встановити зв'язок [революційних] організацій, віднайти самі ниті контактів не вдалося через повну відсутність агентури в такому великому пункті як Суми»³. Останнє і зумовлює те, що значна частина деталей розвитку революційного руху, дій окремих груп та осіб виявилися непоміченими МВС, а, отже, залишилися невідомими й дослідникові.

Через це майже нічого не відомо й про Антона Короткевича. Його прізвище не зустрічається у відомих історикам документах поліції. Немає його і в списках МВС серед переліку осіб, що внаслідок поліцейського тусу вільної громади у Харкові 19 листопада 1903 р. потрапили у поле зору правоохоронців, серед членів харківського осередку УСДРП за даними Харківського охоронного відділення на 8 червня 1906 р., серед осіб, які притягалися до судової відповідальності та виселялися за межі Харківської губернії в 1906 р., а також в окремому «чорному списку» революціонерів Сумського повіту. Невідомий і час його вступу до складу РУП. Не згадується ім'я А. Короткевича й в спогадах колишнього рупівця Ю. Колларда, який наводив списки членів партії. У дисертації Л. Стромилюк міститься інформація про обшук студента Харківського ветеринарного інституту Є. Короткевича. Проте, у наведеному документі поліції він значиться в

² Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – К.: Книгоспілка, 1926. – Т. I: Революційна українська партія (РУП). – С. 122; Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. – Х.: Майдан, 1996. – С. 28, 64, 66; Залевский К. Национальные партии в России // Общественное движение в России в начале XX-го века. – СПб.: Общественная польза, 1914. – Т. 3. – Кн. 5. – С. 297; Наумов С. О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. XIX ст. – лютий 1917 р.): монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – С. 103; Наумов С. О. Діяльність українських політичних організацій на Сумщині (кінець XIX ст. – 1907 р.) // Матеріали Другої Сумської обласної історико-краєзнавчої конференції. – Ч. I. – Суми: Мрія, 1994. – С. 140–141; Наумов С. О. Організаційна мережа українського політичного руху на Сумщині (кінець – початок ХХ ст.) // Сумська старовина. – 2005. – № 16–17. – С. 114; Павко А. I. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок ХХ століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець XIX століття – лютий 1917 р. – К.: Знання України, 1999. – С. 129; Стромилюк Л. В. Боротьба таємної поліції Російської імперії проти українських політичних партій (1900–1914 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Київ, 2007. – С. 91, 94; Христюк П. 1905 рік на Україні. – Х.: Державне видавництво України, 1925. – С. 57.

³ Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. Р-2362, оп. 1, спр. 6, арк. 113.

списках ПСР і, вочевидь, був лише однофамільцем А. Короткевича⁴. У описі справ постійного зберігання фонду відділу охорони громадської безпеки та порядку в Москві за 1909 р. (ф. 63) Державного архіву Російської Федерації міститься справа про селянина Антона Михайловича Короткевича; дехто Антон Короткевич фігурує й в одній із довідкових справ фонду Третього відділу (ф. 109) того ж архіву. Проте з'ясувати чи йдеться в усіх названих документах про одну й ту саму особу можна, звісно, лише після безпосереднього ознайомлення з названими матеріалами.

Певне уявлення про особистість А. Короткевича можна відтворити лише за листом. Вочевидь, його гарячкуватий автор був людиною молодою віком до 25 років, яка вступила в класичний конфлікт «батьки-діти» з представниками старшого покоління зі складу опозиційного табору в повітовому місті. У тексті відчутні нотки сатири, сарказму, що видає особу схильну до гострослів'я, але водночас самовпевнену та необережну. Це, до речі, можна пов'язати із недостатньо високими якостями А. Короткевича, як «професійного революціонера». Вочевидь, він був не надто переконливим ідеологом та організатором, оскільки після його виїзду з повіту група, що трималася його ініціативою, швидко розпалася. Проте лист, який припав на пік діяльності групи, був написаний задовго до цього моменту. Час його написання можна конкретизувати другою половиною листопада – початком грудня 1905 р. У ньому вже присутня згадка про завершений страйк в економії Г. Строганової у с. Хотинь (середина листопада) й водночас немає й натяку на застосування репресивних заходів проти опозиції, що почалися в середині грудня 1905 р. Навпаки адресантові невідоме почуття насущності небезпеки. На факт того, що лист писав ще член РУП, а не УСДРП, указує те, що адресант у переказі критичних закидів зі сторони членів місцевих осередків російських опозиційних партій у бік своєї організації вказував відсутність

в неї ідейно-практичної платформи («у них немає програми»), яка, як відомо, була ухвалена наприкінці грудня 1905 р. на II з'їзді партії.

Відчувається, що автор листа посідав ґрунтовну марксистську позицію, але при цьому в питаннях агітації та організації селянства здебільшого орієнтувався на місцеві умови та процеси, що переважно спрямовувалися Сумським повітовим комітетом ВСС (бойкот легітимних органів влади та поміщиків, переобрання волосної та сільської старшини, припустимість силового варіанту у відібранні землі в дідичів), що входило в певні протиріччя з ідейними та програмовими засадами партії з аграрно-селянського питання (делегування його розв'язання Установчим Зборам, спрямування селянського руху в мирне річище й негативне ставлення до «селянських розрухів»: «Добивайтеся свого спокійно, грізною згуртованою силою. Ні руйнувань і грабежу економії, ні пожеж... не потрібно»; «Коли почнеться страйк, потрібно, щоб було тихо і мирно»; «Приймаючи до уваги, що селянський стихійний рух, який останнім часом вилився у форму захоплення селянами приватновласницьких земель є виразом дрібнобуржуазних інстинктів, намагається повернути колесо історії назад... II черговий з'їзд постановив: 1) Не тільки не підтримувати такий селянський рух, але й використовувати всі сили для того, щоб знищити селянські ілюзії з приводу цього руху й переконати селян, що тільки організація та планомірна боротьба за соціалістичний лад є й для них, як і для робітників, єдиним виходом з теперішнього пригніченого стану. 2) Енергійною агітацією відволікти сільський пролетаріат від цього селянського руху, пробудити його до класової боротьби...»)⁵. Більше того, автор усвідомлював марність мирних засобів боротьби, на яких наполягали в Сумах осередки КДП (Конституційно-демократична партія) та ВСС. Пряма установка А. Короткевича на немінучість збройного повстання («трудоному народові не треба чекати, а слід готуватися вимагати

⁴ Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. – Х.: Майдан, 1996. – С. 66; Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець ХІХ ст. – 1917 р. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – Ч. 1. – С. 132; Коллард Ю. Спогади юнацьких днів, 1897–1906, Українська студентська громада у Харкові і РУП. – Торонто: Срібна сурма, 1972. – С. 83–86; Стромиліук Л. В. Боротьба таємної поліції Російської імперії проти українських політичних партій (1900–1914 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Київ, 2007. – С. 134–135.

⁵ Курас І. Ф. Повчальний урок історії: Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії. – К.: Політвидав України, 1986. – С. 32–33; Російський державний архів соціально-політичної історії (далі – РДАСПІ), ф. 334, оп. 1, спр. 5, арк. 2–3.

свого силою зброї») була радикальною навіть для його партії, хоча в таких поглядах він не був самотнім. Легкий тон, з яким він ділився своїми революційними думками з адресатом, свідчив про те, що кореспонденти між собою були в згоді з питання самих крайніх засобів боротьби із царатом.

Відповідно до тактичних настанов партії («безземельна й малоземельна селянська маса» є матеріалом, «на який може опертися революційний рух», партійна робота на селі «мусить провадитися по лінії національного освідомлення селянських мас і приєднування їх до національно-революційного руху, який при перемозі над існуючим політичним ладом створить ліпші політичні умови життя для українського народу й облегшить дальшу його боротьбу за досягнення економічні», «РУП сподівається, що сільські обивателі стануть під її прапор, причому селянам вказуються наступні засоби політичної боротьби: відмова від сплати податків і від виконання повинностей, а також влаштування політичних демонстрацій», «агітація в масі; утворення [і керівництво] гуртків, в котрих ведеця читання по програмі; улаштування віч селянських зі своїх зв'язків; збирання відомостей з життя і відносин на селі; розповсюдження літератури», «з'їзди сільських агітаторів і представників сільських організацій та роз'яснення на цих з'їздах програми УСДРП, особливо пунктів аграрної та організаційної роботи в селі», «видавання листків... особливо політично-програмового характеру», «бесіди на біжучі теми», «організація і підготовка подвіжних агітаторів»), а також рішень самої групи («агітація та пропаганда шляхом сільських сходів і за Установчі Збори», «організація комітетів по селах, вербування членів в Селянський союз»), Сумська група розгорнула агітаційну діяльність, спрямовану, передусім, на селян: «Наші усі як один їздять по селах, наполегливо агітують (й навіть пішки ходять). Зустрічають усюди добре»⁶. При цьому нічого не говориться про роботу в місті. Навпаки, автор чітко відмежував за настроєм «поміркованих» містян від «радикальних» селян, що в цілому відбивало розстановку сил у регіоні, де селянство виявилось більш рішучим та згуртованим елементом, аніж робітництво та міська інтелігенція.

Отже, діяльність сумчан була дотичною іншим осередкам РУП: створення агітаційних груп для роботи на селі, поширення прокламацій та іншої партійної друкованої продукції, влаштування мітингів, відрядження на сходи агітаторів, організація груп свідомих селян, через яких поширювалася пропаганда й на решту хліборобів на користь влаштування страйків, бойкоту уряду й ухвалення резолюцій із політичними гаслами.

Чи вдалося завдяки переліченим заходам добитися пріоритету серед політичних сил регіону? Провідною політичною силою регіону була організація Селянського союзу, якій вдалося підняти на високий рівень згуртованості масовий селянський рух у Сумському та сусідньому з ним повітах. Тому спілка з ВСС була цілком логічним кроком українських лівих. Діючі правила «відкритих дверей» Союзу для представників усіх політичних сил, чий погляд на демократизацію суспільства й «оселянення» землі збігалися з настановами ВСС, вплинули на те, що в ньому активно діяли есери, соціал-демократи, російські та українські ліберали. Остеронь не стояла й РУП-УСДРП, яка намагалася використати революційну селянську організацію для розширення власної організаційної бази (резолюція II з'їзду рекомендувала партійним осередкам енергійно включитися в «організацію революційних сил села, провадити енергійну агітацію за необхідність організації революційних сил села, нести в цю організацію селянства свої політичні й соціальні гасла й тим привести як найскоріше селянську спілку до соціально-політичного самовизначення і до розмежування пролетаріату й буржуазії»). При цьому заявка А. Короткевича про певне лідерство партії в селі («народ охоче приймає на сходках нашу бойову програму, постановляє бойкотувати поміщиків, змушує попів виправдовуватися») є перебільшенням її впливовості, враховуючи всезагальний авторитет Селянського союзу в регіоні, тоді як ліві партії, хоча б вони й проводили роботу всередині селянської організації, відігравали скоріше допоміжну, аніж провідну роль. Оцінку готовності селянства до революційної боротьби скоріше варто сприймати не як заслугу тієї чи іншої політичної сили, а як свідчення консолі-

⁶ *Висоцький О. Ю.* Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок. – К.: Основні цінності, 2004. – С. 31; Державний архів Російської Федерації (далі - ДАРФ) ф. 102, оп. 235, спр. 25 (Ч. 41), арк. 7, 40; Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – Ч. 1. – С. 115, 141.

дованої діяльності лівих в регіоні й поступ громадянської свідомості селянства⁷.

Якщо відносини з ВСС у сумських «рупівців» розвивалися гармонійно, то контакти з впливовим ліберальним крилом опозиції в повіті (в епітеті «культурные затылки» неважко впізнати членів та прибічників КДП, лібералів чи поміркованих демократів по духу загалом) наврояд чи можна назвати безхмарними. Лист просякнутий мотивом конфлікту, що розгорівся між лібералами та особисто А. Короткевичем. Відчувається, що недовіра до кадетів і передчуття їхньої неминучої «зради» має здебільшого не консеквентний, а емоційний характер. Причому розбіжностям з лібералами автор приділив більшої уваги, ніж боротьбі із прибічниками та представниками сил «старого порядку».

Варто зазначити, підозри А. Короткевича в тому, що ліберали діють разом з урядниками й свяшениками, що вони стурбовані виключно охороною власного майна від нападів селян (зафіксований лише один незначний конфлікт між жителями с. Рогізного та власником маєтку кадетом О. Прянишниковим), насправді, не мали ніякої основи. Інститут приватної власності не долав принципових політичних розбіжностей між лібералами та консерваторами. Лідер сумських кадетів, голова повітової земської управи П. Линтварьов на одному із засідань Сумського відділення Всеросійського учительського союзу навіть звертався до присутніх із закликом «триматися до кінця визвольних принципів і не зупиняти в подальшому розвиток революції»⁸. І якщо очільники кадетів погоджувалися на співробітництво з владою, то лише з метою боротьби з вірогідними ініціаторами погромів. Зокрема, в телеграмі від 25 жовтня 1905 року сумського повітового предводителя дворянства І. Траскіна та П. Линтварьова зазначалося наступне: «У місті

тривожний настрій, завтра передбачаються маніфестації, помітна діяльність зловмисних осіб, які підштовхують населення й закликають народ до побиття російської інтелігенції й до влаштування єврейського погрому... Ми твердо переконані, що при старанні місцевої влади й дій її проти підбурювачів безладдя можна уникнути. Ми просимо Ваше Сіятельство зробити відповідне розпорядження для попередження громадського лиха» (це звернення не було секретом від громадськості, про що віднаходимо підтвердження в листі А. Короткевича – «посилають телеграми губернатору й міністру з закликом завадити «чорній сотні»)⁹. Таким чином, П. Линтварьов намагався попередити не стільки непередбачувані дії ще недостатньо організованого селянства, яке могло захопитися погромною стихією, скільки очікувані добре сплановані атаки контрреволюційних сил. Але саме відмова від насильницьких дій – головна умова співробітництва опозиції в регіоні – як раз і викликала роздратування серед частини соціалістів (серед них і А. Короткевича), які закликали радикалізувати селянство й підняти його на збройний виступ.

Тон та зміст листа дає підстави стверджувати про несаможестійність та внутрішню слабкість організації: 1) вона могла більш-менш успішно діяти виключно в рамках співробітництва із ВСС і не планувала яких-небудь акцій по відношенню до міського пролетаріату; 2) вона залежала від сприйняття «культурних затылков» (інакше не зовсім ясно чому розбіжності із їх представниками видавалися загрозливими для А. Короткевича); 3) вона не мала власної друкарні або фінансів на видання пропагандистської літератури (видання РУП-УСДРП не містяться в протоколах винайдення забороненої літератури по Сумському повіту за 1905–1906 рр. – свідчення низького «покриття» друкowanими агітматеріалами регіону), тому

⁷ Головаченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. – Х.: Майдан, 1996. – С. 59; ДАРФ, ф. 102, оп. 235, спр. 25 (Ч. 41), арк. 40; ДАСО, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 6, арк. 83–88; Качинський В. Селянський рух на Україні в 1905–1907 рр. – Полтава: Держполітвидав УСРР, 1927. – С. 181–183; Магась В. О. «Селянська республіка» на Сумщині в роки Першої російської революції // Інтелігенція і влада: Громадсько-політичний науковий збірник. – 2008. – Вип. 11. Серія: історія. – С. 44–53; Мазуренко В. Наше село в 1905 году // Пролетарская революция. – 1925. – № 2. – С. 45; РДАСП, ф. 334, оп. 1, спр. 5, арк. 12; Свідзінський М. Селянські спілки на Україні в революції 1905 року // Літопис революції. – 1928. – № 6. – С. 152, 161–162; Свідзінський М. Селянські спілки на Україні в революції 1905 року // Літопис революції. 1929. – № 1. – С. 158; Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905–1907 гг.: Сборник документов и материалов. – Х.: Харьковское областное издательство, 1955. – С. 305; Щербак А. П. 1905 год в Сумском уезде // Пролетарская революция. – 1926. – № 7. – С. 131–139.

⁸ ДАСО, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 3, арк. 33.

⁹ ДАРФ, ф. 102, оп. 233, спр. 1350 (Ч. 64), арк. 68.

змушена була задовольнятися від посилок «пропаганди» із Харкова, вочевидь, невеликих за обсягом (адресант непевно просить товаришів: «пришліть *принаймні* 100 екземплярів»). Для прикладу: за далеко неповними даними поліції, за останній квартал 1905 р. Сумський повітовий комітет ВСС і місцеві групи РСДРП та ПСР видали прокламацій накладом до 11 тис. екземплярів. Крім того, агітаційна література у великій кількості надходила їм із Харкова та інших міст¹⁰.

Проте, попри явне домінування російських партій автор листа дотримувався оптимістичної тональності в оцінці значення діяльності групи. Панівною ознакою її активності виступає охоплення всіх членів («всі наші») агітаційною роботою. Іншим прикладом служило непряме свідчення причетності партійців до влаштування страйків в маєтках Строганової в Хотіні (Сумський повіт) та спадкоємців Кьоніга в Тростянці (Охтирський повіт). Перше піддається певній перевірці – в сусідніх із Сумським повітом Рильському та Грайворонському повітах поліція винайшла агітаційні матеріали РУП, які, вочевидь, тут поширювалися саме завдяки сум'янам¹¹. При цьому в межах Сумського, Лебединського та Охтирського повітів винайдення прокламацій РУП-УСДРП протягом 1905–1906 рр. поліцією не фіксувалося, що можна пояснити не відсутністю друкованої пропаганди взагалі (прохання висилки літератури суперечить цьому), а саме обмеженою кількістю поширених Сумською та Охтирською групами партії матеріалів і, припустимо, недостатньою інтенсивністю пропаганди з боку їхніх членів¹². Останнє важко аргументувати. В документах МВС та спогадах учасників революційного руху на Сумщині відсутня яка-небудь згадка про членів РУП у влаштуванні страйків. Натомість усюди підкреслюється робота активу Селянського союзу. Звісно, сумські «рупівці» не керували обома виступами наймитів, але могли бути причетними до них. У такому випадку її представники, припустимо, входили

до складу ініціативної групи спротиву, тоді як загальне керівництво страйком здійснював Сумський повітовий комітет ВСС.

У цілому, представлене джерело міцно засвідчує існування Сумської групи РУП-УСДРП, яка діяла в Сумському повіті принаймні в останньому кварталі 1905 р. і, вочевидь, припинила своє існування з моменту оголошення в ньому військового стану (26 грудня 1905 р.) та проведення масових арештів взимку 1905–1906 рр. Відсутність даних про затриманих рупівців можна пояснити як своєчасним виїздом її активістів, зокрема, А. Короткевича, так і тим, що чинні члени партії могли проходити в поліцейських справах як представники Селянського союзу. Інтеграція до останнього підживлювала активність групи, але не виводила її з тіні, не робила її помітною політичною організацією. Не сприяли виразній партійній агітації й конфлікти з ліберальним елементом опозиції в повіті, який хоча й був малочисельним, проте прямо чи манівцем впливав на розвиток суспільно-політичного життя регіону. Вочевидь, українська партійна організація відчувала брак матеріальних ресурсів та не мала дійсно досвідчених професійних членів. Власне це й відбилося у типових «хворобах», притаманних українським партіям періоду ПРР («інертність та неактивність», «млявість і незначна продуктивність внутрішнього життя», спричинені низькою «національною свідомістю нації», що природно екстраполювалося на її громадські політичні структури; «дезорганізованість й слабкість» РУП, що із запізненням включилася в агітацію селянства в нових суспільно-політичних умовах, і навіть «втратила свою популярність між селянськими масами й добровільно здала свої становища росіянам»)¹³. Проте, організаційному зміцненню та зростанню ідеологічного впливу партії на півночі Харківської губернії, головним чином, завадили не серединні причини, а саме репресивні дії влади, що на довгий час перервали природний розвиток українського політичного руху на Сумщині.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 336, оп. 1, спр. 1891–1892, арк. 8.

¹¹ Державний архів Курської області, ф. 1642, оп. 1, спр. 288, арк. 591–592, 865, 888; ДАРФ, ф. 102, оп. 233, спр. 5, арк. 81–135; ДАСО, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 6, арк. 112–113; Кудінов Д. В. Свідчення пропаганди українських партій серед селян Курщини в 1905 році (за документами Державного архіву Курської області) // Сумська старовина: Всеукраїнський науковий історичний журнал. – 2017. – № 1. – С. 46–56.

¹² ДАРФ, ф. 102, оп. 234, спр. 5 (Ч. 48), арк. 21–27, 83–140; ДАРФ, ф. 102, оп. 234, спр. 20 (Ч. 88), арк. 5–14.

¹³ Коллард Ю. Спогади юнацьких днів, 1897–1906, Українська студентська громада у Харкові і РУП. – Торонто: Срібна сурма, 1972. – С. 170–171; Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець XIX століття – лютий 1917 р. – К.: Знання України, 1999. – С. 77; Петлюра С. З українського життя // Україна. – 1907. – Т. II. – С. 49–50.

**Лист Антона Короткевича,
керівника Сумської групи РУП-УСДРП,
невідомому харківському адресату**

... «Культурные затылки» и теперь пускают со усердием в ход все средства, чтобы скомпрометировать нас в глазах населения. Либералы уже выставили знаменитую формулу французских буржуа «Право, закон и порядок». А мы «право» собственности на землю игнорируем. Вот и рисуют нас черными красками: «у них нет программы, это просто люди, жаждущие крови, проповедующие бунты, грабежи, разбои и что еще хотите...» За ними вторят попы, урядники. Сами они требуют себе в экономии казаков, драгунов, нанимают краснобаев, чтобы те поддержали их кандидатуру в народе (25 руб. в месяц). Шлют телеграммы губернатору и министру с призывом помешать «черной сотне», «рабочим», требуют усиления полиции и жандармерии. Обещают народу великий закон и просят ждать и верить им: «вот будет закон, тогда всем станет легче и лучше». Такие речи, такие действия и мысли – «вот придет барин, барин нас рассудит» – такие мысли и такая программа в провинциальном нашем городе наиболее, конечно, восприняема. Революционные мысли, мысли о том, что трудовому народу не должно ждать, а должно готовиться потребовать силой оружия, хотя бы в смысле самообороны, силой политической забастовки, хотя бы в виде отказа от податей и рекрутов, силой бойкота, подобно гурийцам, бойкота помещиков и пр., потребовать земли, если пресловутый и все решающий закон разрешит этот вопрос в пользу буржуазии, такая мысль здесь становится все более и более нетерпимой. Говорят здесь, т. е. у «культурных затылков» и разрешается не у народа. Народ охотно принимает на сходках нашу боевую программу, делает свои постановления о бойкоте помещиков (забастовка в экономии графини Строгано-

вой), стачка в Тростянце, бойкотирование урядников, стражников (отказывают в квартире, езде), заставляют попов оправдываться всенародно, доказывать, что оратор на сходке говорит неправду. Состоялся съезд небольшой. Принята программа практической деятельности: 1) агитация и пропаганда путем сельских сходов идеи Учредительного Собрания; 2) выработка основ самоуправления (сельское общество, волостное земство, уездное земство); 3) земельный вопрос в духе партии; 4) милиция; 5) налоговая система. Решено на сельских сходах выработать указы депутатам в Учредительное Собрание, которые охватили бы вышеупомянутые вопросы. Организация кампании по селам, вербовка членов в Крестьянский Союз. Возможно частые сельские сходы. «Если не дадут по закону земли, возьмем силой» – вот решение уже состоявшихся сельских сходов. Здесь в уезде немало экономий, сахарных плантаций. Все это отражается на поведении крестьян. Они охотно устраивают пока стачки за повышение заработной платы, забастовка и бойкот входит в круг их поведения, хорошо знакомы им; ведут их дружно до невероятности. Все как один наши ездят по селам усиленно агитируют (а то и пешком ходят). Встречают всюду хорошо. Мои отношения со здешним обществом натянулись. По всему видно – малый не ко двору и чем дальше, тем яснее станет политический горизонт, тем скорее и резче придется нам размежевываться. Восторжествует «Право, закон и порядок» – и новое самодержавие, всевластная буржуазия зацелкает зубами; станет благоразумнее и здешнее общество... Антон

Р. С.: Достаньте, если можно «Сицилийские крестьяне» и пришлите хотя бы 100 экземпляров¹⁵.

*Державний архів Російської Федерації, ф. 102 (Департамент поліції),
оп. 235, спр. 25 (Ч. 41. Про Українську соціал-демократичну
робітничу партію), арк. 40.*

¹⁴ Орфографічні, синтаксичні та стилістичні особливості тексту збережені. Текст передається в копії, зробленої співробітниками МВС, які упустили приватні уривки листа. Звідси – пропуск початку й кінця адресу.

¹⁵ Згадувана брошура «Сицилийские крестьяне» – скорочена назва неонародницького видання «Крестьянские союзы в Сицилии» (Лондон: Агр.-соц. лига, 1900. 54 с.; Женева: Партия социалистов-революционеров и Агр.-соц. лига, 1902. 62 с.) або «Как сицилийские крестьяне боролись за свои интересы» (Ростов-на-Дону: «Донская речь» Н. Парамонова, 1905. 54 с.). Прикметно, що ерупісти не гребували використовувати літературу своїх конкурентів, які до того ж скептично ставилися до української лівиці.

References

- Vysots'kyu O. Yu. Ukrayins'ki sotsial-demokraty ta esery: dosvid peremoh i porazok / O. Yu. Vysots'kyu. K.: Osnovni tsinnosti, 2004. 272 s. [in Ukrainian].
- Hermayze O. Narysy z istoriyi revolyutsiynoho rukhu na Ukrayini / O. Hermayze. K.: Knyhospilka, 1926. T. I: Revolyutsiyna ukrayins'ka partiya (RUP). 389 s. [in Ukrainian].
- Holovchenko V. Vid «Samostiynoyi Ukrayiny» do Soyuzu vyzvolennya Ukrayiny: Narysy z istoriyi ukrayins'koyi sotsial-demokratiyi pochatku KhKh st. / V. I. Holovchenko. Kh.: Maydan, 1996. 190 s. [in Ukrainian].
- Zalevskij K. Nacional'nye partii v Rossii / K. Zalevskij // Obshhestvennoe dvizhenie v Rossii v nachale HH-go veka / [pod red. L. Martova, P. Maslova i A. Potresova]. SPb.: Obshhestvennaja pol'za, 1914. T. 3. Kn. 5. S. 227–346. [in Russian].
- Istoriya ukrayins'kykh politychnykh partiy: Khrestomatiya-posibnyk. Kinets' KhIKh st. – 1917 r. / [uporyad. B. I. Korol'ov, I. S. Mykhal's'kyi]. K.: Vyd-vo Yevrop. un-tu, 2003. Ch. 1. 561 s. [in Ukrainian].
- Kachyns'kyi V. Selyans'kyi rukh na Ukrayini v 1905–1907 rr. / V. Kachyns'kyi. Poltava: Derzhpolitvydav USRR, 1927. 329 s. [in Ukrainian].
- Kollard Yu. Spohady yunats'kykh dniv, 1897–1906, Ukrayins'ka student's'ka hromada u Kharkovi i RUP / Yu. Kollard. Toronto: Sribna surma, 1972. 224 s. [in Ukrainian].
- Kudinov D. V. Sumskie liberaly v rossijskom osvoboditel'nom dvizhenii, 1901–1906 gg.: regional'noe izmerenie: monografija / D. V. Kudinov. Sumy: OOO «Pechatnyj dom «Papyrus», 2013. 160 s. [in Russian].
- Kudinov D. V. Selyans'kyi rukh u Livoberezhnii Ukrayini v 1905–1907 rr.: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / D. V. Kudinov. Kyiv, 2009. 242 s. [in Ukrainian].
- Kudinov D. V. Svidotstva propahandy ukrain-skykh partii sered selian Kurshchyny v 1905 rotsi (za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu Kurskoi oblasti) / D. V. Kudinov // Sumska starovyna: Vseukrainskyi naukovi istorychnyi zhurnal. – 2017. – № L. – S. 46–56. [in Ukrainian].
- Kuras I. F. Povchal'nyy urok istoriyi: Ideyno-politychne bankrut-stvo Ukrayins'koyi sotsial-demokratychnoyi robitnychoyi partiyi / I. F. Kuras. K.: Politvydav Ukrayiny, 1986. 185 s. [in Ukrainian].
- Mahas' V. O. «Selyans'ka respublika» na Sumshchyni v roky Pershoyi rosiys'koyi revolyutsiyi / V. O. Mahas' // Intelihentsiya i vlada: Hromads'ko-politychnyy naukovyy zbirnyk. 2008. Vyp. 11. Seriya: istoriya. S. 44–53. [in Ukrainian].
- Mazurenko V. Nashe selo v 1905 godu / V. Mazurenko // Proletarskaja revoljucija. 1925. № 2. S. 27–46. [in Russian].
- Naumov S. O. Diyal'nist' ukrayins'kykh politychnykh orhanizatsiy na Sumshchyni (kinets' KhIKh st. – 1907 r.) / S. O. Naumov // Materialy Druhoyi Sums'koyi oblasnoyi istoriko-krajeznachoyi konferentsiyi. Ch. I. Sumy: Mriya, 1994. S. 138–144. [in Ukrainian].
- Naumov S. O. Orhanizatsiyna merezha ukrayins'koho politychnoho rukhu na Sumshchyni (kinets' – pochatok KhKh st.) / S. O. Naumov // Sums'ka starovyna. 2005. № 16–17. S. 111–118. [in Ukrainian].
- Naumov S. O. Ukrayins'kyi politychnyy rukh na Livoberezhzhi (90-i rr. KhIKh st. – lyuty 1917 r.): monografija / S. O. Naumov. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina, 2006. 344 s. [in Ukrainian].
- Pavko A. I. Politychni partiyi, orhanizatsiyi v Ukrayini: kinets' KhIKh – pochatok KhKh stolittya: zarozhennya, evolyutsiya, diyal'nist', istorychna dolya. Kinets' KhIKh stolittya – lyuty 1917 r. / A. I. Pavko. K.: Znannya Ukrayiny, 1999. 248 s. [in Ukrainian].
- Petlyura S. Z ukrayins'koho zhyttya / S. Petlyura // Ukrayina. 1907. T. II. S. 49–64. [in Ukrainian].
- Rosiys'kyi derzhavnyy arkhiv sotsial'no-politychnoyi istoriyi. F. 334. Op. 1. Spr. 5. 14 ark.
- Svidzins'kyi M. Selyans'ki spilky na Ukrayini v revolyutsiyi 1905 roku / M. Svidzins'kyi // Litopys revolyutsiyi. 1928. № 6. S. 141–168. [in Ukrainian].
- Stromylyuk L. V. Borot'ba tayemnoyi politsiyi Rosiys'koyi imperiyi proty ukrayins'kykh politychnykh partiy (1900–1914 rr.): Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / L. V. Stromylyuk. Kyiv, 2007. 236 s. [in Ukrainian].
- Har'kov i Har'kovskaja gubernija v pervoj ruskoj revoljucii 1905–1907 gg.: Sbornik dokumentov i materialov / [red. i avt. vstup. stat'i Ju. Ju. Kondufor; sost. M. P. Avdusheva, V. A. Vostrikova, L. V. Guseva, I. V. Demkin, S. O. Rozin]. Har'kov: Har'kovskoe oblastnoe izdatel'stvo, 1955. 425 s. [in Russian].
- Khrystyuk P. 1905 rik na Ukrayini / P. Khrystyuk. Kh.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrayiny, 1925. 221 s. [in Ukrainian].
- Shherbak A. P. 1905 god v Sumskom uezde / A. P. Shherbak // Proletarskaja revoljucija. 1926. № 7. S. 122–139. [in Russian].